

Promemoria

Skärpta straff för knivbrott

(Justitiedepartementet)

Promemorians huvudsakliga innehåll

Promemorian innehåller förslag som innebär en skärpt syn på allvarigare brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål.

För brott av normalgraden föreslås maximistraffet höjas från fängelse i sex månader till fängelse i ett år. För grovt brott föreslås straffskalan ändras från fängelse i högst ett år till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Vidare föreslås att det i lagen införs omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt, vilket innebär att tillämpningsområdet för det brottet utvidgas. Vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det särskilt beaktas om föremålet har innehafts i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person, om föremålet har varit av särskilt farlig beskaffenhet, om innehavet, överlåtelsen eller saluhållandet har avsett flera föremål eller om gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2022.

Innehållsförteckning

1	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål	3
2	Ärendet.....	5
3	Bakgrund.....	5
3.1	En tillbakablick	5
3.2	Den nuvarande ordningen	6
3.3	Lagstiftningens tillämpning.....	7
3.4	Lagstiftningen i några andra nordiska länder	9
3.5	Allmänt om straffskalor, straffvärde, gradindelning och kvalifikationsgrunder	10
4	Skärpta straff för allvarliga knivbrott.....	11
5	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.....	18
6	Konsekvenser av förslagen	19
7	Författningskommentar	19

1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål

Härigenom föreskrivs att 4 och 5 §§ lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål¹ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §²

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot 1 eller 2 § skall dömas till böter eller fängelse i högst *sex månader*. *I ringa fall döms inte till ansvar.*

Om brottet är grovt, döms till fängelse i *högst ett år*.

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot 1 eller 2 § döms till böter eller fängelse i högst *ett år*.

Om brottet är grovt, döms till fängelse i *lägst sex månader och högst två år*. *Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om*

1. föremålet har innehafts i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person,

2. föremålet har varit av särskilt farlig beskaffenhet,

3. innehavet, överlåtelsen eller saluhållandet har avsett flera föremål, eller

4. gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.

I ringa fall ska det inte dömas till ansvar.

5 §³

Knivar eller andra föremål som innehafts i strid *mot* 1 § eller som överlåtits eller saluhållits i strid *mot* 2 § *skall* förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

Knivar eller andra föremål som innehafts i strid *med* 1 § eller som överlåtits eller saluhållits i strid *med* 2 § *ska* förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

¹ Senaste lydelse av lagens rubrik 1990:413.

² Senaste lydelse 2000:148.

³ Senaste lydelse 1990:413.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

2 Ärendet

Lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål, förkortad knivlagen, innehåller straffsanktionerade förbud mot att inneha knivar och andra farliga föremål på allmän plats. Förbudet syftar till att förebygga de skador som knivar kan orsaka och att minska allvarligt våld i samhället. Straffskalorna för brott mot knivlagen har inte ändrats på 20 år. Förändringar har sedan dess skett i samhället och i annan lagstiftning som kan påverka allvaret i synen på brott mot lagen. Antalet anmälda brott mot lagen har ökat och kniv är det vapen som oftast används vid dödligt våld. Tidigare studier har även visat att kniv är det vapen som oftast används vid personrån. Flera förändringar har också genomförts för att höja straffnivån för allvarliga angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person samt för grov vapenbrottslighet.

Mot den bakgrunden finns det skäl att överväga en skärpt syn på brott mot knivlagen. En promemoria med sådana förslag har därför utarbetats.

3 Bakgrund

3.1 En tillbakablick

I slutet på 1950-talet infördes den s.k. stilettförordningen enligt vilken springstilletter eller springknivar inte fick innehas av någon som var under 21 år. Under tiden därefter ställde sig lagstiftaren vid upprepade tillfällen avvisande till att införa ett generellt knivförbud på allmän plats. Möjligheterna att förverka knivar och andra farliga föremål utvidgades dock i början på 1980-talet (prop. 1982/83:89 om ändring i brottsbalken m.m. [förverkande av knivar m.m. till förebyggande av våldsbrott]) och 1988 infördes knivlagen (prop. 1987/88:98 om knivförbud i vissa fall m.m.). Knivlagen innehöll vid sin tillkomst förbud mot att inneha knivar, stick- och skärvapen och andra farliga föremål vid offentliga tillställningar och allmänna sammankomster samt mot att inneha s.k. gatustridsvapen på allmän plats. Efter ett par år utvidgades lagens förbud till att omfatta innehav av knivar och andra farliga föremål på allmän plats och inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs samtidigt som stilettförordningens bestämmelser fördes över till knivlagen (prop. 1989/90:129 om ett utvidgat knivförbud m.m.). Ytterligare tio år senare infördes i lagen ett uttryckligt förbud mot att inneha kniv i fordon på allmän plats och en särskild straffskala tillskapades för grovt brott (prop. 1999/2000:27 En skärpt vapenlagstiftning).

3.2 Den nuvarande ordningen

Enligt knivlagen får knivar, andra stick- och skärvapen och andra föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa inte innehas på allmän plats, inom skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs, eller i fordon på allmän plats (1 § första stycket). Med allmän plats avses i knivlagen samma sak som i brottsbalkens bestämmelser där samma uttryck förekommer, t.ex. i straffbudet om förargelseväckande beteende (se prop. 1987/88:98 s. 10, 12 och 17 och prop. 1989/90:129 s. 10 och 20). Till knivar räknas bl.a. slidknivar, dolkar och springknivar, men även arbets- och sportknivar. Bajonetter och skarpslipade sablar utgör exempel på andra stick- och skärvapen och som exempel på andra föremål som omfattas av förbudet kan nämnas exempelvis sylar, stämjärn och mejslar liksom gatustridsvapen såsom batonger, karatepinnar, strypsnavor, rivhandskar, blydaggar, precisionsslangbågar, morgonstjärnor och kedjor som försetts med handtag (se prop. 1987/88:98 s. 10, 14 och 17 och prop. 1989/90:129 s. 15 och 20.) I fråga om vapen och andra föremål som vapenlagen (1996:67) är tillämplig på gäller föreskrifterna i den lagen i stället för knivlagen (3 §).

Förbudet mot att inneha kniv eller andra farliga föremål gäller inte om föremålet enligt särskilda föreskrifter ingår i utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag eller om innehavet annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är att anse som befogat (1 § andra stycket). Undantaget för utrustning tar sikte på exempelvis batonger som bärs av poliser eller ordningsvakter. Med andra befogade innehav avses de som framstår som rimliga och naturliga i samhället, t.ex. arbetsredskap som medförs av hantverkare liksom knivar som jägare, scouter eller annat friluftsfolk har med sig (se prop. 1987/88:98 s. 16 och prop. 1989/90:129 s. 12 och 22).

Stickvapen eller knivar som är konstruerade så att klingan eller bladet snabbt kan fällas eller skjutas ut ur sitt skaft (springstiletter eller springknivar) får inte innehas av personer under 21 år (1 § tredje stycket). Vidare får knogjärn, kaststjärnor eller andra sådana föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa samt springstiletter eller springknivar inte överlåtas till personer under 21 år eller saluhållas (2 §).

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot förbuden i knivlagen döms till böter eller fängelse i högst sex månader (4 § första stycket). Om brottet är grovt döms till fängelse i högst ett år (4 § andra stycket). Enligt förarbetena bör som grovt brott framför allt bedömas att någon innehar föremål av särskilt farlig art eller innehav av ett farligt föremål i sammanhang där det finns synnerlig fara för att det ska komma till användning vid brott mot liv eller hälsa. Även innehav av större mängder farliga föremål kan bedömas som grovt brott. Detsamma gäller överträdelse av saluhållandeförbudet, om exempelvis överlåtelse skett i större skala eller om den har varit av särskilt farlig art, såsom annonsering, exponering eller försäljning till en krets av yngre personer (se prop. 1999/2000:27 s. 90).

I ringa fall ska det inte dömas till ansvar (4 § första stycket). Regeln om ansvarsfrihet är tillämplig på de fall där innehavet visserligen inte är

befogat, men ändå kan anses utgöra en ringa överträdelse av förbudet (se prop. 1987/88:98 s. 10).

Knivar eller andra föremål som innehafts, överlåtits eller saluhållits i strid mot knivlagens bestämmelser ska förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt (5 §).

3.3 Lagstiftningens tillämpning

Statistik

Brottsförebyggande rådets (Brå) statistik visar att antalet anmälda brott mot knivlagen har ökat från ca 8 000 per år under 2009–2014 till 10 500 respektive 11 500 per år under 2018 och 2019. 2020 anmäldes ca 13 100 brott.

Av samma statistik framgår att 2019 uppgick antalet lagföringsbeslut för brott mot knivlagen som huvudbrott till 2 387 (den kriminalstatistik som redovisas på årsbasis inkluderar både brott av normalgraden och grovt brott). Av besluten avsåg 2235 män och 152 kvinnor. Domar eller strafföreläggande meddelades i 2 027 fall. Påföljden bestämdes i 23 fall till fängelse, i 9 fall till skyddstillsyn, i 2 fall till villkorlig dom, i 32 fall till ungdomsvård och i 3 fall till ungdomstjänst. Böter tillämpades i 1 935 fall av de totalt 2 027 fall i vilka dom eller strafföreläggande meddelades. För de som dömdes till fängelse bestämdes strafftiden till mindre än en månad i 3 fall, till en månad i 12 fall, till mer än en månad (men högst två) i 4 fall, till mer än två månader (men högst tre) i 3 fall och till mer än fyra månader (men högst sex) i 1 fall. Antalet dagsböter bestämdes till färre än 35 i 233 fall, till mellan 35 och 44 i 117 fall, till mellan 45 och 64 i 943 fall, till mellan 65 och 99 i 216 fall och till mellan 100 och 200 i 164 fall. Av penningböterna avsåg 1 fall mer än 500 kr (men högst 750 kr), 3 fall mer än 750 kr (men högst 1 000 kr), 257 fall mer än 1 000 kr (men högst 5 000 kr) och 1 fall mer än 5 000 kr.

Nästan samtliga lagföringsbeslut med brott mot knivlagen som huvudbrott avser brott av normalgraden. Under perioden 2000–2018 hade endast 19 lagföringsbeslut det grova brottet som huvudbrott.

Praxis

Som framgår av lagföringsstatistiken är påföljden vid brott mot knivlagen av normalgraden vanligtvis böter. Bötesstraffet torde vara penningböter om ca 1 200 kr när ingen påtaglig risk för användning av kniven funnits och 50 dagsböter när det förelegat särskild risk för att bråk kan uppstå och kniven komma till användning (jfr Borgeke m.fl. 2018, Studier rörande påföljdspraxis m.m., s. 1007, Åklagarmyndighetens RättsPM 2012:7 och NJA 1997 s. 476).

I NJA 2020 s. 778 prövade Högsta domstolen för första gången frågan om ett enligt knivlagen otillåtet innehav var att bedöma som ett grovt brott. Målet avsåg en 16-årig elev som innehade två knivar och ett metallrör på en gymnasieskola. En av knivarna bars dold innanför kläderna och den andra i en ficka. Metallröret fanns i en jacka i elevens elevskåp. I domskålen framhåller domstolen att gärningens farlighet är central för gradindelningen och straffvärdebedömningen och att det vid kniv innehav,

liksom vid innehav av vapen, är fråga om en typiserad farlighet av abstrakt slag. Om innehavet sker i en situation där det föreligger en konkret fara för brott mot liv och hälsa kan i stället ansvar för förberedelsebrott bli aktuellt. Som ytterligare omständigheter som kan påverka bedömningen nämner domstolen föremålets antal och karaktär samt vad som framkommit om gärningsmannens motiv. Högsta domstolen uttalar vidare att gärningens allvar påverkas av det sammanhang i vilket knivinhavet sker och om det rör sig om innehav på särskilt brottsutsatta eller skyddsvärda platser. Enligt domstolen får skolor under skoltiden i regel bedömas som särskilt skyddsvärda platser. Högsta domstolen ansåg att gärningen i det enskilda fallet skulle rubriceras som grovt brott mot knivlagen och hänvisade bl.a. till att innehavet rörde flera föremål, att det förelåg en särskild risk för att knivarna skulle komma till användning och att innehavet ägde rum i en skola och därmed på en i sig särskilt skyddsvärd plats. Enligt domstolen ligger straffvärdet för grovt brott mot knivlagen på fängelsenivå. Med hänvisning till elevens ungdom bestämdes påföljden för brottet till ungdomstjänst.

De avgöranden avseende knivlagen som meddelats av Högsta domstolen i tiden före det ovan redovisade har inte avsett frågan om gränsdragningen mellan brott av normalgraden och grovt brott (NJA 2016 s 30 och NJA 2011 s 556). När det gäller saluhållandeförbudet i 2 § knivlagen finns dock ett avgörande i vilken domstolen bedömt försäljning av ett avsevärt antal gatustridsvapen som grovt brott (NJA 2005 s 523). I det följande redovisas ett antal avgöranden från tings- och hovrätterna som berör tillämpningen av det grova brottet. Dessa avgöranden har, med ett undantag, meddelats i tiden före Högsta domstolens avgörande den 21 oktober 2020.

I ett antal avgöranden har domstolarna prövat om det funnits sådan synnerlig fara för föremålets användning (jfr prop. 1999/2000:27 s. 90) att innehavet av det skälet bör bedömas som grovt. Så har bl.a. ansetts vara fallet när en narkotikapåverkad gärningsman med vanföreställningar innehaft en kniv och en machete (se Falu tingsrätts dom den 24 maj 2017 i mål nr B 609-17), vid innehav av en kniv och två yxor varvid innehavaren viftat med kniven i närvaro av andra (se Attunda tingsrätts dom den 29 augusti 2019 i mål nr B 9013-19) samt då en gärningsman jagat flera personer med en yxa (se Alingsås tingsrätts dom den 5 december 2019 i mål nr B 1587-19). Även innehav i uttryckligt syfte att skada en viss person har bedömts som ett grovt brott (se Stockholms tingsrätts dom den 16 januari 2020 i mål nr B 16784-19) samt när en maskerad man i sällskap med andra personer som också de var maskerade och beväpnade innehaft ett batongliknande föremål (se Västmanlands tingsrätts dom den 16 januari 2010 i mål nr B 6441-19). Ibland har brott bedömts som grova med anledning av att innehavaren har varit beredd att använda farliga föremål för att skydda sig (se t.ex. Hovrätten för Övre Norrlands dom den 14 februari 2020 i mål nr B 973-19).

I andra avgöranden har tillräcklig fara för föremålets användning inte ansetts föreligga (eller inte åberopats av åklagaren) och brottet inte heller av annan anledning bedömts som grovt. Så har varit fallet t.ex. avseende vissa innehav i stadsmiljö som skett under drog- eller alkoholpåverkan och i självförsvarssyfte (se t.ex. Göteborgs tingsrätts dom den 8 januari 2010 i mål nr B 11097-19, Falu tingsrätts dom den 24 maj 2017 i mål nr B 609-17 och Skaraborgs tingsrätts dom den 21 december 2018 i mål nr

B 2623-17). Ett brott begånget av en person som sedan tidigare var dömd för kniv-, vapen och våldsbrott – och som var aktiv i ett kriminellt nätverk vilket var i konflikt med ett annat sådant nätverk – har lett till samma utgång (se Borås tingsrätts dom den 24 oktober 2019 i mål nr B 328-19). Också innehav av ett trubbigt svärd i upprört tillstånd har rubricerats som brott av normalgraden (se Göta hovrätts dom den 24 januari 2017 i mål nr B 3311-16) liksom innehav i skrämelsyfte av en s.k. busshammare under narkotikapåverkan (se Stockholms tingsrätts dom den 27 februari 2010 i mål nr B 2215-20). Grovt brott har inte heller ansetts föreligga när en kraftigt påverkad person haft en kniv lättillgänglig i jackärmen på en restaurang med många människor (se Stockholms tingsrätts dom den 22 augusti 2019 i mål nr B 6398-19) eller när en person, som hamnat i en uppretad diskussion med andra personer utanför en krog, hållit en s.k. kubaton bakom ryggen (se Svea hovrätts dom den 23 oktober 2020 i mål nr B 6992-20).

Innehav av farliga föremål av större storlek såsom macheter, svärd och yxor har i ett antal avgöranden bedömts som grovt brott (se bl.a. Falu tingsrätts dom den 24 maj 2017 i mål nr B 609-17, Uppsala tingsrätts dom den 16 april 2019 i mål nr B 4377-18, Attunda tingsrätts dom den 29 augusti 2019 i mål nr B 9013-19 och Alingsås tingsrätts dom den 5 december 2019 i mål nr B 1587-19). Även innehav av vapen som har ansetts vara särskilt ägnade att användas vid brott mot liv eller hälsa såsom t.ex. springknivar och springstiletter har bedömts kunna medföra att brottet är grovt (se Göta hovrätts dom den 24 januari 2017 i mål nr B 311-16, i vilket domstolen dock dömde för brott av normalgraden då innehavet inte avsåg någon sådan typ av kniv). Samtidigt förekommer det avgöranden i vilka sådana kniv innehav inte bedömts som annat än brott av normalgraden (se t.ex. Göteborgs tingsrätts dom den 8 januari 2010 i mål nr B 11097-19).

Innehav av flera farliga föremål har i ett antal avgöranden inte bedömts som grovt brott (se t.ex. Luleå tingsrätts dom den 27 februari 2010 i mål nr B 3034-19 avseende en machete, en kniv, ett multiverktyg och en fällkniv, Umeå tingsrätts dom den 6 juli 2016 i mål nr B 470-16 avseende två knivar och en såg, Ystads tingsrätts dom den 22 mars 2018 i mål nr B 618-17 avseende bl.a. knivar, knogjärn, kaststjärna och batong samt Göteborgs tingsrätts dom den 7 oktober 2019 i mål nr B 12477-19 avseende tre knivar och en yxa). Det finns emellertid andra avgöranden då mängden föremål, oftast tillsammans med andra försvärande omständigheter, medfört att brottet rubricerats som grovt (se Uppsala tingsrätts dom den 16 april 2019 i mål nr B 4377-18 avseende två slagträn, tre knivar och ett svärd samt Örebro tingsrätts dom den 16 mars 2020 i mål nr B 5839-16 avseende en kniv, ett basebollträ och ett spjut).

3.4 Lagstiftningen i några andra nordiska länder

I Danmark är det förbjudet att på offentligt tillgängliga platser, platser för utbildning, ungdomsgårdar, fritidsanläggningar och liknande bära eller inneha kniv. För användning inom yrkesliv, fiske, sport eller i annat beaktansvärt syfte görs dock undantag. Den som bryter mot förbudet

straffas med böter eller fängelse i högst fyra månader, eller om det finns försvårande omständigheter, fängelse i högst två år (1 och 7 §§ lov om knive og blankvåben m.v.).

Även i Finland är det förbjudet att på allmän plats inneha knivar och andra föremål som är avsedda, eller lämpar sig för, att allvarligt skada någon annan. Förbudet gäller inte sådana föremål som någon måste inneha på grund av sitt arbetsuppdrag eller av någon annan godtagbar orsak. Vid överträdelse av förbudet gäller en straffskala från böter till högst sex månaders fängelse (10 § ordningslagen och 41 kap. 6 § strafflagen).

I Norge straffas den som på allmän plats bär kniv eller liknande med böter eller fängelse i högst ett år, såvida inte kniven används, bärs eller medtas i förbindelse med arbete, friluftsliv eller något annat legitimt ändamål (189 § straffeloven).

3.5 Allmänt om straffskalor, straffvärde, gradindelning och kvalifikationsgrunder

Straffskalor och straffvärde

Straffvärdebegreppets centrala roll i påföljdsbestämningen följer av 29 kap. 1 § brottsbalken. Enligt den bestämmelsen ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Av bestämmelsens andra stycke följer att vid bedömningen av straffvärdet ska den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit beaktas. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Med straffvärde avses brottets svårhet eller allvar i förhållande till andra brott. Det görs åtskillnad mellan det abstrakta och det konkreta straffvärdet. Med det abstrakta straffvärdet avses en hel brottstyps straffvärde uttryckt genom brottets straffskala. Strafflatituden i en straffskala uttrycks i böter eller fängelse. Det abstrakta straffvärdet är ett mått på hur allvarligt lagstiftaren ser på den aktuella brottstypen i förhållande till andra brott. Inom straffskalan ska i princip alla tänkbara gärningstyper som faller inom det aktuella tillämpningsområdet för brottet kunna inordnas, och straffskalan måste därför ha en viss spännvidd, från ett lägsta straff till ett högsta. Med det konkreta straffvärdet avses det straffvärde som fastställs för en enskild gärning. Vid den bedömningen ska bl.a. de principer om straffvärdebedömning som framgår av 29 kap. 1 § brottsbalken beaktas. Hänsyn ska även tas till försvårande och förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken.

Gradindelning och kvalifikationsgrunder

Vid gradindelade brott är varje grad av brottet en egen brottstyp. Gradindelningen måste i princip ske före straffvärdebedömningen. Vid de allra flesta gradindelade brott överlappar straffskalorna varandra. För ett brott av normalgraden kan det t.ex. föreskrivas fängelse i högst fyra år medan brottets grova variant bestraffas med fängelse i lägst två och högst

sex år. En anledning till denna överlappning är att inte alla faktorer som påverkar straffvärdet, eller i övrigt straffets längd, påverkar gradindelningen. Exempel på sådana faktorer är att den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått eller att det är fråga om ett sådant återfall i brott som motiverar en straffskärpning. En viss överlappning av straffskalorna är alltså i regel motiverad.

Vid gradindelade brott är det vanligt att det anges vilka omständigheter, s.k. kvalifikationsgrunder, som särskilt ska beaktas vid bedömningen av till vilken grad en gärning ska hänföras. Det är emellertid inte nödvändigt att kvalificera brottet som grovt när någon av de angivna omständigheterna föreligger och heller inte uteslutet att bedöma brottet som grovt i fall där ingen av de angivna omständigheterna är för handen. En samlad bedömning ska alltid göras. För att ett brott ska bedömas som grovt krävs emellertid i princip att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som försvarande i motsvarande grad som normalt gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering (jfr t.ex. NJA 2018 s. 634, NJA 2018 s. 767 I och NJA 2019 s. 747).

4 Skärpta straff för allvarliga knivbrott

Förslag: Maximistraffet för brott mot knivlagen av normalgraden ska höjas från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.

För det grova brottet ska straffskalan ändras från fängelse i högst ett år till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Vidare ska det föreskrivas att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om

1. föremålet har innehaft i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person,
2. föremålet har varit av särskilt farlig beskaffenhet,
3. innehavet, överlåtelsen eller saluhållandet har avsett flera föremål, eller
4. gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.

Skälen för förslaget

Vad som utgör adekvata reaktioner på olika brott utvecklas över tiden

Den grundläggande utgångspunkten vid utformningen av straffskalor är brottets allvar. Straffet ska återspegla hur allvarligt eller klandervärt ett visst brott är (se avsnitt 3.5). De straffskalor som anges i lagstiftningen är resultatet av kriminalpolitiska överväganden. De slås fast utifrån de förhållanden och värderingar som råder vid tiden för deras tillkomst och efter en jämförelse med övriga straffstadganden. Synen på hur allvarlig en brottstyp är kan komma att förändras, t.ex. till följd av samhällsutvecklingen, och det är viktigt att lagstiftningen återspeglar de värderingar som finns i samhället.

Straffskalorna för brott mot knivlagen har inte ändrats sedan den särskilda straffskalan för grovt brott infördes för ca 20 år sedan. Förändringar har sedan dess skett i samhället och i annan lagstiftning som kan påverka synen på allvaret i brott mot knivlagen.

Synen på allvarliga brott mot knivlagen bör skärpas

Antalet anmälda brott mot knivlagen har ökat (se avsnitt 3.3) och våld med kniv är den vanligaste våldsmetoden vid dödligt våld (Brå 2019:6). Under 2000-talet har kniv använts vid i genomsnitt drygt 40 procent av samtliga fall av dödligt våld. Uppgifter från patientregistret indikerar att förekomsten av misshandel genom knivvåld har inte minskat under den angivna tidsperioden trots att utsatthet för misshandel totalt sett har gjort det och antalet rapporterade skador åsamkade med kniv övergår vida antalet rapporterade skottskador. Tidigare studier har även visat att kniv är det vapen som oftast används vid personrån. (Brå 2017:5 avser perioden 2007–2015. Rån är i sin tur ett brott som vanligtvis äger rum på allmän plats och beträffande vilket det under senare tid har skett en kraftig ökning av antalet anmälda fall. Det gäller särskilt personrån mot barn, där det av kriminalstatistiken från Brå framgår att antalet anmälda brott mellan 2015 och 2020 ökade från ca 1 100 till ca 2 200.⁴

Vidare har synen på allvarliga angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person skärpts. Det främsta skälet för 2010-års straffmättningsreform angavs vara att samhällsutvecklingen sedd över längre tid hade inneburit att de allvarliga våldsbrotten måste ses som betydligt allvarligare än tidigare (se prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m. s. 8–11). Detta synsätt har därefter bekräftats bl.a. genom skärpningen av straffskalorna för grov misshandel, synnerligen grov misshandel, grovt olaga tvång, grovt olaga hot, grovt rån och grov utpressning (se prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott). Synen på grovre former av vapenbrott har också skärpts på så sätt att straffnivåerna för de brotten har höjts och nya brottstyper har införts (se prop. 2011/12:109 Vissa åtgärder mot illegala vapen, prop. 2013/14:226 Skärpningar i vapenlagstiftningen och prop. 2017/18:26 Skjutvapen och explosiva varor – skärpta straff för de grova brotten). Ytterligare skärpningar av vapenlagstiftningen trädde i kraft den 1 december 2020 (se prop. 2019/20:200 En strängare syn på hantering av vapen och explosiva varor).

Knivlagen är visserligen konstruerad på ett sådant sätt att det för straffansvar inte krävs att någon skadas eller att kniven på annat sätt kommer till brottslig användning. Kriminaliseringen syftar likväl till att förebygga den skada som knivar och andra farliga föremål kan orsaka och är en del i lagstiftarens strävan att minska allvarligt våld i samhället (se prop. 1987/88:98 s. 6 och 7 och prop. 1989/90:129 s. 8–10). Förekomsten av knivar och andra farliga föremål ökar risken för att grova våldsbrott och andra allvarliga eller integritetskränkande angrepp kan komma till stånd. En uppkommen våldssituation kan få betydligt svårare konsekvenser om farliga föremål finns att tillgå. Den skärpta synen på allvarliga våldsbrott

⁴ Mellan 2015 och 2019 ökade antalet anmälda brott med ca 1 400 brott, för att sedan minska med ca 300 brott mellan 2019 och 2020.

är alltså ett skäl att se strängare även på allvarligare brott mot förbudet att inneha kniv och andra farliga föremål. Det kan vidare inte uteslutas att de straffskärpningar som genomförts beträffande vapenbrotten kan medföra att t.ex. kriminella i större utsträckning beväpnar sig med knivar eller andra farliga föremål i stället för skjutvapen.

Sammanfattningsvis är det tydligt att det finns behov av en skärpt syn på allvarligare brott mot knivlagen. Den nuvarande praxisen ger uttryck för att straffen är förhållandevis låga även i de fall det funnits en risk för att kniven skulle komma till användning. För att åstadkomma en strängare syn finns därför anledning att överväga förändringar av knivbrottens reglering, inbegripet straffskalorna, för att straffen för allvarligare brott mot knivlagen på ett adekvat sätt ska motsvara brottslighetens svårhet.

Hur en höjd straffnivå bör åstadkommas

Ett sätt att få till stånd en straffskärpning för brott mot knivlagen skulle kunna vara att ta bort böter ur straffskalan vid brott av normalgraden. Mot det talar emellertid att det även fortsättningsvis måste finnas utrymme för en differentierad straffmätning och att kunna bestraffa mindre allvarliga brott med böter, exempelvis i de fall det inte funnits någon risk för att kniven skulle komma till brottslig användning eller förelegat några andra försvarande omständigheter. Även oaktsamma innehav på allmän plats av vanligt förekommande bruksknivar kan var straffbara beroende på omständigheterna. Straffskalan för brott mot knivlagen av normalgraden bör därför även fortsättningsvis innehålla böter. Undantaget från straffansvar i ringa fall bör också behållas. Knivlagstiftningen är i mindre allvarliga fall avsedd att tillämpas med förnuft och generositet för att inte knivförbudet ska uppfattas som ett för långtgående ingrepp i den personliga friheten (jfr prop. 1987/88:98 s. 9 och 10 och prop. 1989/90:129 s. 11–13).

För att åstadkomma en skärpt syn på allvarligare brott mot knivlagen framstår det i stället som en lämpligare metod att med förebild i bl.a. vapenbrottsreformerna höja straffminimum för det grova brottet samt straffmaximum för brott av normalgraden och för grovt brott. Även en utvidgning av tillämpningsområdet för det grova brottet skulle medföra att straffnivån höjs för allvarligare knivbrottslighet. Den sistnämnda frågan bör behandlas före straffskalornas utformning.

Kvalifikationsgrunder för grova brott bör införas

Tillämpningen av det grova brottet mot knivlagen framstår inte som enhetlig (se avsnitt 3.3). Införande av kvalifikationsgrunder som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt skulle, även med beaktande av den vägledning som rättsfallet NJA 2020 s. 778 innebär, medföra att lagstiftningen blir mer informativ och förutsebar och leda till en större enhetlighet i rättstillämpningen. Genom att ställa upp kvalifikationsgrunder kan också säkerställas att försvarande omständigheter får ett tydligt genomslag i rättstillämpningen och att tillämpningsområdet för det grova brottet vid behov kan utvidgas (jfr t.ex. prop. 2011/12:109 s. 16 och prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet s. 59). Sådana grunder bör därför införas i lagtexten.

Vilka kvalifikationsgrunder bör användas?

I motiven till den nuvarande lagstiftningen samt i praxis har vid gradindelningen lagts särskild vikt vid omständigheter som är hänförliga till faran för att föremålet ska komma till brottslig användning mot liv och hälsa, föremålets relativa farlighet och mängden föremål (se avsnitten 3.2 och 3.3). Dessa omständigheter framstår fortfarande som relevanta och en reglering av kvalifikationsgrunder för grova brott mot knivlagen kan därför ta sin utgångspunkt i dem. Det framstår också som angeläget att särskild vikt vid gradindelningen kan tillmätas ett sådant förhållande som att det brottsliga innehavet skett på en brottsutsatt eller skyddsvärd plats. Även omständigheter hänförliga till motivet med det brottsliga innehavet bör kunna tillmätas betydelse. (Jfr NJA 2020 s. 778.) Ledning kan vidare sökas i annan liknande lagstiftning där kvalifikationsgrunder används, t.ex. vapenlagen.

Beträffande omständigheter som handlar om faran för att föremålet ska komma till användning bör kvalifikationsgrunder införas som innebär ett utvidgat tillämpningsområde för det grova brottet. Att i en kvalifikationsgrund enbart peka på den omständigheten att föremålet kan befaras komma till brottslig användning framstår emellertid som en alltför oprecis lösning som ger begränsad vägledning i rättstillämpningen. I stället bör i en särskild kvalifikationsgrund lyftas fram innehav på vissa platser, lokaler eller miljöer där risken för våldsanvändning är högre och där innehav av knivar eller andra farliga föremål därför framstår som allvarligt. En sådan kvalifikationsgrund skulle lämpligtvis kunna utformas så att det vid bedömningen av om ett knivbrott är grovt särskilt ska beaktas om föremålet har innehaft i ett sammanhang där det kan befaras komma till brottslig användning. Det kan handla om platser där kriminell verksamhet bedrivs. Det kan också avse innehav i sammanhang där det förekommer bruk av alkohol eller narkotika, där ett stort antal människor vistas och där risken för våldsanvändning bl.a. av de skälen kan vara högre. Det kan exempelvis handla om lokaler där det bedrivs restaurang- eller nattklubsverksamhet. En person som avsiktligt medför en kniv i sådana sammanhang kan antas vara beredd att använda den och även i de fall där det inte kan befaras att föremålet kommer till omedelbar brottslig användning innebär förekomsten av knivar och andra farliga föremål en risk för att människor kan komma till skada. För att kvalifikationsgrunden ska kunna tillämpas bör det därför inte krävas att det förelegat någon konkret risk för att kniven i det enskilda fallet skulle komma till användning (jfr NJA 2020 s. 778). Det bör i stället räcka med att föremålet innehaft i ett sammanhang där det typiskt sett finns en sådan risk.

En sådan kvalifikationsgrund bör inte begränsas till befarad användning vid brott mot liv och hälsa. Även andra brott som innefattar våldsanvändning, hot eller med sådant våld eller hot jämställbart handlande bör innefattas, men däremot inte olika former av tillgreppsbrott där kniven enbart används som brottsverktyg. För att åstadkomma en utifrån de aspekterna ändamålsenlig reglering framstår det som lämpligt att med förebild i den grundläggande bestämmelsen om straffvärde i 29 kap. 1 § brottsbalken (se avsnitt 3.5) låta kvalifikationsgrunden omfatta sammanhang där föremålet kan befaras komma till användning vid brottsliga angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person.

Regleringen i denna del kan alltså utformas på så sätt att det vid bedömningen av om ett brott mot knivlagen är grovt särskilt ska beaktas om föremålet har innehafts i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. Andra omständigheter som har att göra med risken för att föremålet ska komma till användning, t.ex. omständigheter hänförliga till den som innehar föremålet, föreslås i första hand innefattas i en annan kvalifikationsgrund som avser gärningar av särskilt farlig art. Detta utvecklas närmare nedan.

Med förebild i vapenlagen bör vidare det förhållandet att en kniv eller ett annat farligt föremål har varit av särskilt farlig beskaffenhet vara en omständighet som särskilt ska beaktas vid gradindelningen. Det som då framför allt bör bedömas är om föremålet utifrån dess potentiella effekt vid brottslig användning, konstruktion eller utformning har varit av särskilt farlig beskaffenhet.

Särskild vikt bör också tillmätas den omständigheten att gärningen har avsett flera föremål. När det gäller mängden föremål finns det skäl att nyansera nuvarande praxis som förutsätter innehav av en större mängd knivar eller andra farliga föremål, eller en överlåtelse i större skala, för att ett grovt brott ska vara för handen. En sådan avgränsning framstår som alltför restriktiv. Kvalifikationsgrunden bör i stället utformas så att särskild vikt ska fästas vid om innehavet, överlåtelsen eller saluhållandet har avsett flera föremål.

Slutligen bör bestämmelsen med förebild i annan lagstiftning, t.ex. vapenlagen, tillföras ytterligare en kvalifikationsgrund som betonar att gärningens farlighet är central vid bedömningen av om brottet är grovt och att det i det enskilda fallet måste göras en samlad bedömning av samtliga relevanta omständigheter där även andra omständigheter än de uppräknade kan vara av betydelse. Vad som bör avses är faktorer som kan påverka risken för föremålets brottsliga användning eller gärningens allvar i övrigt, såsom omständigheter hänförliga till den som innehaft föremålet och i vilket syfte eller under vilka förhållanden innehavet skett samt om det ägt rum på en brottsutsatt plats eller en plats som av trygghetsskäl framstår som särskilt skyddsvärd. Sådana särskilt skyddsvärda platser kan t.ex. utgöras av skolområden där behovet av en trygg miljö för elever, lärare och övrig personal är framträdande och där förekomsten av knivar eller andra farliga föremål inte kan tolereras (jfr prop. 1989/90:129 s. 11 och NJA 2020 s. 778). Gemensamt för de omständigheter som bör vara av relevans för kvalificeringen av ett brott mot knivlagen som grovt är att de kan sägas innebära att gärningen är särskilt farlig. Det bör därför i bestämmelsen anges att ett brott är att anse som grovt även när gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.

Sammanfattningsvis bör de omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett brott mot knivlagen är grovt vara om föremålet har innehafts i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person, föremålet har varit av särskilt farlig beskaffenhet, innehavet, överlåtelsen eller saluhållandet har avsett flera föremål, eller gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art. Det kan förutses att en viss överlappning kommer att kunna uppstå mellan kvalifikationsgrunderna, exempelvis kan knivinnehavet skett på en plats där viss kriminell verksamhet bedrivs

samtidigt som platsen i allmänhet kan betraktas som brottsutsatt. Att en sådan överlappning uppstår är emellertid naturligt och utgör inte skäl mot en sådan utformning som föreslås. Uppräkningen av olika omständigheter i kvalifikationsgrunderna är inte heller uttömmande utan, såsom alltid gäller när det vid en brottstyp finns kvalifikationsgrunder som ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt, ska det göras en bedömning av samtliga omständigheter (se avsnitt 3.5 med hänvisningar). Även andra omständigheter än de som anges i kvalifikationsgrunderna kan bedömas som försvårande i motsvarande grad och leda till att ett brott mot knivlagen bedöms som grovt.

Hur de olika kvalifikationsgrunderna är avsedda att tillämpas behandlas i författningskommentaren.

Minimi- och maximistraffen för grovt brott och maximistraffet för brott av normalgraden bör höjas

För att åstadkomma en generellt höjd straffnivå för allvarigare brott mot knivlagen bör minimistraffet för grovt brott mot knivlagen höjas. De minimistraff som föreskrivs i brottsbalken och i specialstraffrätten för straffnivåer under ett års fängelse är antingen allmänt fängelseminimum eller fängelse i sex eller nio månader. Även om det inte bör uteslutas att låta andra nivåer komma till användning framstår mot bakgrund av det grova brottets allvar en höjning av minimistraffet till sex månader som väl avvägd. En sådan nivå får anses återspegla det grova brottets allvar på en lägsta nivå och den framstår också som proportionerlig i förhållande till föreskrivna straffminimum för t.ex. grov misshandel (fängelse ett år och sex månader), grovt olaga hot (fängelse nio månader), rån (fängelse ett år) och grovt vapenbrott (fängelse två år). Även straffmaximum för det grova brottet bör höjas för att ge tillräckligt utrymme för en nyanserad straffmätning i de allvarligaste fallen. Ett lämpligt maximistraff är fängelse två år.

En höjning av minimistraffet för det grova brottet bör inte bara leda till en straffskärpning för de brott som bedöms ha ett straffvärde motsvarande straffminimum utan även till en höjd straffnivå för grova brott mot knivlagen i allmänhet. Ett skärpt minimistraff för det grova brottet bör dessutom medföra en mer differentierad straffmätning vid brott av normalgraden. Vid gradindelade brott ses straffskalorna för olika brott nämligen inte som isolerade var för sig. I stället är det ofta så att den överlappande delen av straffskalan för normalgraden av brottet inte kommer till användning eftersom minimistraffet för en svårare grad av ett brott i praktiken betraktas som ett maximum för brott av normalgraden (jfr bl.a. prop. 2016/17:108 s. 46). Applicerat på brott mot knivlagen av normalgraden innebär detta att det i praktiken inte kommer i fråga att döma till fängelse, ens i allvarigare fall, eftersom det nuvarande minimistraffet för det grova brottet är allmänt fängelseminimum. Om minimistraffet höjs för det grova brottet ökar således det tillgängliga utrymmet för en mer nyanserad straffmätning beträffande allvarigare former av brott av normalgraden, t.ex. när det funnits en risk för att kniven skulle komma till brottslig användning eller det förelegat andra försvårande omständigheter men brottet likväl inte är att bedöma som grovt.

För att ytterligare möjliggöra en mer differentierad straffmätning vid brott av normalgraden bör maximistraffet för det brottet höjas till fängelse i ett år. Att straffskalan utformas på detta sätt innebär vidare att det finns en möjlighet att för brott av normalgraden döma ut ett fängelsestraff som överstiger straffminimum för det grova brottet, vilket bör vara möjligt vid exempelvis återfall i brott (se avsnitt 3.5).

De ändrade straffskalorna medför att straffprocessuella tvångsmedel som bl.a. häktning enligt 24 kap. 1 § rättegångsbalken kan användas vid misstanke om brott av normalgraden. Höjningarna får också bl.a. till följd att hemlig övervakning av elektronisk kommunikation kommer att kunna användas vid förundersökning om grovt brott mot knivlagen (27 kap. 19 § tredje stycket 1 rättegångsbalken). De straffprocessuella konsekvenserna av förslagen får anses vara rimliga redan av det skälet att en strängare syn på de aktuella brottstyperna bör kunna motivera att tvångsmedel kan användas i större utsträckning. Möjligheterna att utreda och lagföra dessa brott bör alltså vara desamma som vid annan, lika allvarlig brottslighet.

Allvarligare brott mot knivlagen bör utgöra artbrott

Vid val av påföljd ska särskilt avseende fästas vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse beaktas brottslighetens straffvärde och art samt den tilltalades tidigare brottslighet (30 kap. 4 § brottsbalken). När straffvärdet motsvarar eller överstiger ett års fängelse gäller en presumtion för att välja fängelse. Brottslighetens art som skäl för fängelse tar sikte på brottslighet som det anses lämpligt att ingripa mot med en sträng påföljd, trots att straffvärdet inte är påtagligt högt. Exempel på sådana brottstyper är grovt rattfylleri, narkotikabrott, vapenbrott, mened och övergrepp i rättsak samt vissa former av misshandel och våld mot tjänsteman.

Beträffande allvarligare knivbrott finns det skäl som talar för att brottslighetens art många gånger bör motivera att påföljden bestäms till fängelse. Förekomsten av knivar innebär en ökad risk för att våldsbrott får allvarliga konsekvenser och knivvåld utgör den vanligaste våldsmetoden vid dödligt våld. Tidigare studier har även visat att kniv är det vapen som oftast används vid personrån. Bland annat av de skälen kan förekomsten av knivar och andra farliga föremål i sammanhang och under omständigheter där de kan befaras komma till brottslig användning riskera att skada den upplevda tryggheten i samhället. Sammantaget framstår det därför som motiverat att allvarligare brott mot knivlagen många gånger kan utgöra brott av sådan art att påföljden bör bestämmas till fängelse även om varken straffvärdet i sig eller tidigare brottslighet skulle utgöra skäl för det. Det bör gälla inte endast grovt brott utan även vissa allvarligare former av brott av normalgraden. Styrkan av fängelsepresumtionen bör dock avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Det kan finnas skäl att samtidigt döma för brott mot knivlagen och andra brott

När ett handlande innefattar mer än en straffbelagd gärning uppkommer frågan om domstolen ska döma för ett eller flera brott. När en kniv eller ett annat farligt föremål används vid exempelvis rån eller brott mot liv och

hälsa på allmän plats innefattar ett sådant handlande normalt såväl brott mot knivlagen som brott enligt andra straffbestämmelser.

Huvudregeln i svensk rätt i situationer då en och samma handling träffas av flera straffbud är att båda straffbuden är tillämpliga och att man dömer för samtliga brott. Från huvudregeln finns dock flera undantag, t.ex. att straffbuden har samma eller liknande skyddsintressen eller att det gemensamma tillämpningsområdet är stort och det ena straffbudet kan anses strängare på grund av straffskalan eller straffmättningspraxis (se t.ex. NJA 2012 s. 535). En annan situation där det kan finnas skäl att bara tillämpa det ena straffbudet är om utförandet av det ena brottet är en omständighet som kan göra att det andra brottet bedöms som grovt (se t.ex. NJA 2001 s. 464).

Med tanke på de strängare straffskalor som gäller för exempelvis grov misshandel och rån bör sådana brott normalt konsumera ansvar för brott mot knivlagen i de fall en kniv eller ett annat farligt föremål använts vid genomförandet av de nämnda brotten (jfr prop. 1987/98:98 s. 18). Skyddsintressena är också liknande och användande av kniv är en omständighet som inte sällan kan leda till att ett annat brott bedöms som grovt. Framför allt den föreslagna skärpta straffskalan för det grova knivbrottet borde dock kunna leda till att det oftare än med nuvarande ordning blir aktuellt att samtidigt döma för både grovt brott mot knivlagen och annat brott vid vilken kniven använts, såsom olaga hot eller misshandel.

5 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2022.

Bedömning: Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Skälen för förslaget och bedömningen: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det föreslås att de nya bestämmelserna ska träda i kraft den 1 juli 2022.

När det gäller frågan om övergångsbestämmelser följer det av 2 kap. 10 § regeringsformen att svårare brottspåföljd inte får åläggas för en gärning än den som var föreskriven när brottet begicks. En bestämmelse av samma innebörd återfinns i artikel 7 i den europeiska konventionen av den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Den nu beskrivna principen har också kommit till uttryck i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken. Enligt paragrafens andra stycke ska straff bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte den lag som gäller när domen meddelas leder till frihet från straff eller till lindrigare straff. Denna bestämmelse anses generellt tillämplig inom straffrätten om inte något annat har föreskrivits beträffande en viss författning. Mot denna bakgrund är några särskilda övergångsbestämmelser inte nödvändiga.

6 Konsekvenser av förslagen

Bedömning: Förslagen bedöms innebära ökade kostnader för Kriminalvården. Dessa ryms dock inom ramen för myndighetens befintliga anslag. Även de kostnader som kan uppkomma för rättsväsendets övriga myndigheter bedöms kunna rymmas inom ramen för myndigheternas befintliga anslag.

Skälen för bedömningen: Förslagen om skärpta straff för knivbrott kommer innebära att fler lagöverträdare kommer att dömas till fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn i stället för böter. Fler unga lagöverträdare kommer också att dömas till ungdomstjänst eller ungdomsvård. Vidare kommer strafftiderna för de lagöverträdare som döms till fängelse att öka. Ett ökat användande av fängelse och frivårdspåföljder leder till kostnadsökningar för Kriminalvården. Med utgångspunkt i tillgänglig lagföringsstatistik och en beräknad framtida dygnskostnad för en plats i anstalt kan de ökade kostnaderna för myndigheten uppskattas till ca 25 miljoner kronor per år. Dessa kostnader bedöms dock rymmas inom ramen för myndighetens befintliga anslag.

Förslagen bedöms inte leda till en ökad användning av slutna ungdomsvård och därför inte till några ökade kostnader för Statens institutionsstyrelse. En ökad användning av ungdomspåföljderna kan inte antas leda till annat än marginella kostnadsökningar för kommunerna.

Eventuella kostnadsökningar för polis, åklagare och domstolar bör inte bli större än att de kan rymmas inom ramen för myndigheternas befintliga anslag. Förslagen bedöms inte heller innebära några ökade kostnader för det allmänna i övrigt.

När det gäller jämställdhet mellan män och kvinnor är de förslag som lämnas könsneutrala. Även med bestämmelser som gäller lika för alla kan emellertid olika grupper påverkas av dem i olika utsträckning. Enligt redovisad statistik lagförs betydligt fler män än kvinnor för knivbrott. Detta innebär att fler män än kvinnor kommer att beröras av de nya reglerna.

7 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål

4 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot 1 eller 2 § döms till böter eller fängelse i högst ett år.

Om brottet är grovt, döms till fängelse i *lägst sex månader och högst två år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om*

1. *föremålet har innehafts i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person,*
2. *föremålet har varit av särskilt farlig beskaffenhet,*
3. *innehavet, överlåtelsen eller saluhållandet har avsett flera föremål, eller*

4. gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.
I ringa fall ska det inte dömas till ansvar.

Paragrafen innehåller bestämmelser om straff för brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål, förkortad knivlagen. Övervägandena finns i avsnitt 4.

Första stycket ändras genom att straffmaximum för brott mot knivlagen av normalgraden höjs från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.

Andra stycket ändras dels genom att straffskalan för grovt brott ändras från fängelse i ett högst ett år till fängelse i lägst sex månader och högst två år, dels genom att det införs en punktlista med omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett brott ska bedömas som grovt. Ändringen av straffskalan syftar till att höja straffnivån för brottet.

I den *första punkten* föreskrivs att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om föremålet har innehaft i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. Punkten införs för att säkerställa att den omständigheten att föremålet innehaft i ett sammanhang där risken för våldsanvändning är högre särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt. Det kan t.ex. handla om innehav på platser där kriminell verksamhet bedrivs, såsom platser där narkotikaförsäljning sker eller annan brottslig verksamhet förekommer, men även ett i vidare bemärkelse kriminellt sammanhang. Punkten kan också avse innehav i sammanhang där det förekommer bruk av alkohol eller narkotika, där ett stort antal människor vistas och där risken för våldsanvändning bl.a. av de skälen typiskt sett kan antas vara högre. Det kan t.ex. handla om platser där det bedrivs restaurang- eller nattklubsverksamhet men också större idrottsarrangemang eller andra allmänna sammankomster eller offentliga tillställningar där ordningsstörningar eller våldsanvändning kan befaras och där det inte finns något beaktansvärt skäl för att medföra kniv. För att punkten ska vara tillämplig krävs inte att det funnits någon konkret risk för att föremålet i det enskilda fallet skulle komma till brottslig användning. Det räcker med att föremålet innehaft i ett sammanhang där det typiskt sett finns en sådan risk. För det fall det kan konstateras att risken för att föremålet skulle komma till brottslig användning i det enskilda fallet varit liten, bör det emellertid beaktas vid den helhetsbedömning som alltid ska göras av om ett brott mot knivlagen är att bedöma som grovt.

Med brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person avses brott där gärningen kan bestå av eller innefatta våldsanvändning, hot eller med våld eller hot jämställbart handlande. Exempel på sådana angrepp är mord, dråp, misshandel, grov misshandel, synnerligen grov misshandel, olaga hot, grovt olaga hot, utpressning, grov utpressning, våld eller hot mot tjänsteman, grovt våld eller hot mot tjänsteman, övergrepp i rätts sak, grovt övergrepp i rätts sak samt rån och grovt rån men däremot inte förmögenhetsbrott som enbart innebär angrepp på någons ekonomiska trygghet och där det otillåtna föremålet främst kan komma till användning som ett brottsverktyg, t.ex. vid stöld eller tillgrepp av fortskaffningsmedel.

Omständigheten att föremålet har varit av särskilt farlig beskaffenhet enligt *andra punkten* innebär att föremålets farlighet kan kvalificera ett brott som grovt. Vid bedömningen bör framför allt vägas in föremålets effekt vid brottslig användning, dess konstruktion och utformning.

Exempel på föremål som kan anses vara av särskilt farlig beskaffenhet med hänsyn till deras effekt är större föremål såsom svärd, yxor och macheter. Även sådana föremål som omfattas av förbudet mot saluhållande i 2 §, dvs. springstiletter, springknivar eller s.k. gatustridsvapen, liksom föremål som är konstruerade för att vara lätta att dölja, bör kunna betraktas som särskilt farliga.

Att innehavet i strid med 1 § eller överlåtelsen eller saluhållandet i strid med 2 § har avsett flera föremål enligt *tredje punkten* innebär att gärningen ska ha omfattat minst två föremål. Hur många föremål som krävs för att brottet ska bedömas som grovt beror på omständigheterna i det enskilda fallet, bl.a. på vilken sorts föremål det är fråga om. Ju farligare föremål det rör sig om desto lägre antal bör krävas för att brottet ska kunna bedömas som grovt, t.ex. om det rör sig om föremål som närmast är att jämställa med föremål av särskilt farlig beskaffenhet.

Den *fyjärde punkten* innebär att det särskilt ska beaktas om gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art. Genom bestämmelsen betonas att gärningens farlighet är central vid bedömningen av om brottet är grovt och att även andra omständigheter än de som anges i de tidigare punkterna kan vara av betydelse vid bedömningen av om brottet är grovt.

Uttrycket särskilt farlig art omfattar flera tänkbara kvalificerande omständigheter. Vad som avses är bl.a. faktorer som kan öka risken för föremålets brottsliga användning. Sådana omständigheter kan hänföra sig till den som innehaft föremålet och under vilka förhållanden det har skett. Att en gärningsman är påverkad av alkohol, narkotika, anabola steroider eller andra dopningspreparat kan vara en omständighet som kan påverka gärningens farlighet, särskilt om det kan antas att personens omdöme, handlingskontroll eller motoriska förmåga är nedsatt. Det kan också vara fråga om andra omständigheter som visar på ett särskilt farligt innehav där det finns en ökad risk för att föremålet kommer till brottslig användning mot någons liv, hälsa eller trygghet till person. Dit kan t.ex. höra sådana förhållanden som att föremålet innehas av en person som ingår i en kriminell miljö eller en kriminell gruppering, gärningsmannens tidigare kriminella belastning, eller att det förekommer vapen, skyddsvästar eller dylikt i samband med det otillåtna innehavet enligt knivlagen. Även gärningsmannens motiv kan vara relevant. Om en kniv innehas i t.ex. våldsanvändningssyfte talar det för att brottet är grovt. Detsamma kan gälla innehav av kniv i självförsvarssyfte.

Också förhållanden som inte direkt tar sikte på risken för brottslig användning av föremålet men som ändå får anses innebära att gärningen är särskilt farlig omfattas av bestämmelsen. Det kan bl.a. vara fråga om att gärningsmannen vidtagit särskilda åtgärder för att i hemlighet kunna införa föremålet till platser eller sammankomster där det sker en inpasseringskontroll, men också att sådana åtgärder vidtagits i andra sammanhang för att föremålet ska kunna bäras dolt.

Vidare bör en gärning normalt anses som särskilt farlig och bedömas som grov om innehavet skett på en brottsutsatt plats eller på en plats som framstår som särskilt skyddsvärd, bl.a. av trygghetsskäl. Med en brottsutsatt plats menas en plats där det finns problem med brottslighet, t.ex. på ett torg, en gågata eller inom ett stationsområde (jfr i tillämpliga delar prop. 2017/18:231 Ny kamerabevakningslag, s. 143). Särskilt skyddsvärda platser kan utgöras av skolområden där grundskole- eller

gymnasieundervisning sker. Det kan också handla om innehav i lokaler där samhällsviktig verksamhet bedrivs och dit allmänheten har tillträde, t.ex. i entréer och väntrum på sjukhus, polisstationer eller domstolar.

När det gäller överträdelser av saluhållandeförbudet i 2 § kan en sådan gärning betraktas som särskilt farlig om saluhållandet har skett genom t.ex. annonsering, exponering eller försäljning till en krets av yngre personer.

Uppräkningen av omständigheter i punktlistan är inte uttömmande. Frågan om brottet är grovt ska avgöras med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Ändringarna av straffskalorna kan innebära att brott mot knivlagen inte konsumeras av exempelvis misshandel eller olaga hot. I fråga om påföljdsval bör det, om straffvärdet ligger på fängelsenivå, många gånger vara motiverat att bestämma påföljden till fängelse även om straffvärdet i sig eller tidigare brottslighet inte ensamt skulle tala för det. Styrkan i fängelsepresumtionen måste emellertid bestämmas av omständigheterna i det enskilda fallet.

Tredje stycket är nytt och motsvarar vad som tidigare reglerades i första stycket om att det i ringa fall inte ska dömas till ansvar.

Övriga ändringar är språkliga.

5 § Knivar eller andra föremål som innehafts i strid *med* 1 § eller som överlåtit eller saluhållits i strid *med* 2 § ska förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förverkande och ändras endast språkligt.